

SZEMLE KÖNYVEK

MATERIALŪ IV. MEZSDUNARODNOGO MAGYARSZKOGO SZIMPOZIUMA. KAZANY–BOLGAR. 15–19. OKTJABRJA 2018. G. ARHEOLOGIJA EVRAZIJSZKIH SZTEPEJ 6 (2018) 1–265. OLDAL

1955 ősze óta foglalkozom a magyar őstörténet kérdéseivel. Nyomatásban ugyan nem jelent meg kandidátusi értekezésem orosz szövege, amelyet a Lenin-grádi Egyetemen írtam volt, csupán annak orosz nyelvű kivonata.¹

Ezért is most különösen nagy érdeklődéssel olvastam el a Kazányban, illetve Bolgarban 2018 őszén megtartott, majd ott ki is nyomtatott konferencia-előadások anyagát. Róluk készítettem az alábbi rövid kritikai szemlét.

A folyóirat ezen számát Tatársztán Köztársaság Régészeti Intézete, a Kazányi Szövetségi Egyetem, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Régészeti Intézete, valamint a MTA Magyar Őstörténeti Témacsoportja adta ki. Magyar részről a szerkesztőbizottságban ott találjuk Türk Attilát, a Magyar Őstörténeti Témacsoport egyik vezető tagját.

Az előadásokat oroszul, igen rövid angol kivonatokkal közölték. Címeiket, illetve témáikat a jobb megértés céljából most magyarul tesszük közzé.

A. M. Belavin, N. B. Krilaszoza és A. B. Danyics az Urál hegységen inneni emlékekkel foglalkoztak behatóbban, illusztrációkkal gazdagítva cikküket. Szerintük a Bajanovo falu mellett feltárt temetőrészt arra utal, hogy a vándorló magyarság egy része az Urálon innen maradt, még a Permi Vidéken is, nemcsak Baskíriában vagy Tatárföldön.

Sz. G. Botalov az általa már évek óta kutatott, a Dél-Urálon túli Uelgi (és nem Ujelgi, ami kazakul ’lefolyástalan tó’ jelentésű) elnevezést viselő temetőt mutatja be (egy-egy lelettel, pénzérméssel stb. bőségesen illusztrálva szövegét), amelyről korábban már Budapesten is tartott előadást. (Magán az ásatáson rövidebb ideig magyar kutatók, így Türk Attila, Csáji László Koppány és mások is részt vettek.) A néhány lovassírt is magában foglaló anyagot a 10–11. századra keltezte. Jóllehet a feltárás még nem ért véget, az eddigiek emlékeztetnek ősmagyar leletekre, de az egész magyar volta egyelőre nincs bizonyítva.

Sz. I. Valliulina, N. V. Jenyioszoza és O. V. Orfinszkaja a már korábban is ismert bolse-tyigan-i temető 7. sírjáról szól. A temető maga a 9. század végéről, illetve a 10. század elejéről származik, és közel fél évszázada találták meg. Az

<http://dx.doi.org/10.24391/KELETKUT.2019.1.117>

¹ *Vengri v Lebedii*. Leningrad, 1960. Újabbann erről az egész kérdéskörrel könyvem is jelent meg *Őseink nyomában* (Budapest, 2004) címmel. Sajnos csupán 700 példányban, de gazdagon illusztrálva.

általuk feltárt és taglalt sírban egy lókoponya és egy lólábcsont is volt. Ebben a cikkben is számos kép illusztrálja a mondanivalót.

A következő dolgozat az ősmagyarok embertanát tanulmányozza. Szerzője I. R. Gazimzjanov antropológus. Hangsúlyozza, hogy az ősmagyarság ember-tanát a magyar honfoglalás, azaz a 10. századból származó koponyákkal vetette egybe, de az általa feldolgozott embertani leletanyag – 29 férfi és 11 női koponya – részben korábbi, kusnarenkovói-karajakupovói, uráli és volgamenti illetőségű. Ez az összehasonlítás arra utal, hogy a vándorló ősmagyarság nem a hanti és a manysi hasonló embertani leletekkel rokonítható, hanem az általa taglalt kusnarenkovói-karajakupovóiakkal.

V. V. Gobunov és A. A. Tyiskin (mindketten az Altaji Egyetem professzorai) ezzel szemben az altaji Szrosztki I. elnevezésű, az Ob folyó bal partján elterjedt kultúra hatalmas, halomsíros temetőjét vette vizsgálat alá, konkrétan a 30 m átmérőjű sírt. Ezt a temetőt már 1925-ben és 1930-ban ásatták. Keltezése általában a 9. század második, illetve a 10. század első fele. (Szrosztki mint lelőhely egy egész kultúra elnevezése lett.) Ennek a híres-nevezetes régészeti kultúrának szentelték az előadók mondanivalójukat, méghozzá a leggazdagabbnak ítélt sírnak, amely a 10. század második fele, illetve a 11. század első negyede közé datálható. Alaprajzát a feltárás nyomán mellékelték. (Kettejük még egy rövidebb cikket is jegyeznek a kötetben. A szerk.)

I. V. Grudocsko, Sz. R. Gazizova és A. V. Parunyin is a Dél-Urálon némileg túl elhelyezkedő Uelgi temetőt tárgyalják. A 48 sírből 2016-ig bezárólag csupán 20 került feltárássra. Köztük volt egy lósír is, nem lovas! A sírok általában kisméretű, lapos halomsírok. A temetkezések keltezése a 8–9. század fordulója, illetve a 9. század eleje. Megjegyezzük, hogy jóval korábban, a közeli Szinyeglazovo, azaz 'Kékszemű tó'-nál is volt kisebb feltárás. Ezt az előadók nem említették meg. Mindkét temető a Cseljabinszki Területen helyezkedik el.

V. A. Ivanov, a Baskír Állami Pedagógiai Intézet professzora, az ún. Magna Hungaria kérdéséről értekezik. Területéről, azaz Uráloninnenről, Dentumogerből, illetve Hetumogerből szerinte végül a besenyők üzték el az ősmagyarokat, a 9. század végén.

A. A. Kazakov témája a hunok jelenléte az Altajban. Megállapítja, hogy az ún. ogyincovói kultúrában a déli-nyugati hun kultúra volt az uralkodó. (A szerző a Barnauli Jogi Intézet kandidátusa.)

E. P. Kazakov az uráli-volgamenti középkori kultúrák problematikájáról értekezik. Kiemeli, hogy a manysi lakosság muzulmánna lett, és a baskírok részévé vált. (Az előadó a Kazanyi Régészeti Intézet doktora.)

A. K. Kuskumbajev, aki az asztanai, azaz Kazaksztáni Nemzeti Egyetem történész doktora, a Dzsulucsi Ulusz madjarjairól szól a keleti írásos források alapján. Tájékozottságát jelzi, hogy hivatkozik Róna-Tas András 1986-ban megjelent egyik cikkére is.

Kicsit elrontva a betűrendet kerül sorra az első magyar résztvevő, Klima László angol nyelvű dolgozatára, *Eastern Religious Motifs on the Belt Mounts of Subotsi Group, Kushnarenkovo Culture* címen. Ő ekkor az ELTE Finnugor Tanszékének vezetője volt. Eszmefuttatását nálunk már jobbra jól ismert motívumokkal ellátott ukrainai veretek képével kísérte, részben Türk Attila munkáira utalva.

Ny. P. Matvejeva a nyugat szibériai, koravaskori kultúrák népvándorlás kori mozgásaira összpontosítja figyelmét. A szerző a Tyumenyi Állami Egyetem régésze, professzor. A jelzett kultúrák hordozóinak mozgásában a természetes steppei kiszáradás játszhatott szerepet.

T. B. Nyikityina, a joskar-olai Mari Kutatóintézet doktora, alapvetően a 9–11. századi övveretekkel foglalkozik, a Vetluga–Vjatka folyók közéből, kevés képpel.

Polgár József Szabolcs (a Szegedi Egyetemről) a nyelvészeti és az írásos források legújabb eredményeit ismerteti röviden – azokat, amelyek a magyar etnogenezist érintik (illusztrációk nélkül). Ibn Hordadbih és más jeles szerzők adatai alapján – hivatkozva néhány magyar szerző tanulmányára is – arra a következtetésre jut, hogy a kazár alattvaló bolgárok a 9. század első harmadában a magyarok szomszédaivá, illetve szövetségeseivé váltak.

Nagy érdeklődésre számíthat I. A. Prohnyenko cikke, amely kárpátaljai sírleletekről szól. (A szerző kandidátus az Ungvári Egyetemen.) Az egyik veretes tarsolyt is tartalmaz, valamint arab dirhem keltezi őket. Véleménye szerint a magyarok nem keltek át a Kárpátok északi hágóin, és a leletek a besenyőkhöz is köthetők.

Szintén figyelemre méltó R. A. Rabinovics munkája, aki a 9–10. századi magyarok szerepének lehetőségéről szól. A magyar szakirodalmat nem idézi, valószínűleg nem ismeri. Szerinte a jövevény magyarok mindössze etnikai többséget élveztek. (Rabinovics a kisinyovi, azaz Moldovai Egyetem embertani osztályának tagja, a történettudományok kandidátusa.)

K. A. Rugyenko, a Kazányi Művészeti Kutatóintézet munkatársa a lovasok művészi ábrázolásait vizsgálja. A magyar szerzők közül csupán László Gyula 1988. évi és Fodor István 1996. évi egy-egy munkájára utalt. Az általa bemutatott kis számú ábrázolást is igen későinek jelezte, azaz 11–14. századnak.

Sz. Sz. Rjabceva és A. A. Peszkova a magyarországi, balatapusztai leletről (Kiskunhalas) értekeznek. A tárgyakat helyi készítésűnek vélik. (A két előadónő moldovai, illetve szentpétervári kandidátus.)

A következő írást Szeifert Bea, Csákyová Veronika, Stégmár Balázs, Gerber Dániel, Egye Balázs, Sz. G. Botalov, Türk Attila, G. Mende Balázs és Szécsényi-Nagy Anna jegyzi. Mondanivalójuk az Uráloninnen, az Urálon túl, és a Volga-Káma vidékéhez köthető. Szakirodalmi hivatkozásjegyzékük rendkívül gazdag, és tükrözi az előadók nemzetiségeit is. Alapossággal érintik a szláv–magyar érintkezés kérdését, az alán kapcsolatokét, a balkáni-dunai érintkezést.

Végkövetkeztetésük az, hogy a magyar tényező igen lényeges hatással volt a 9. században. Hasonló eredményre jut Ty. Ny. Petrovics moldovai régész, kandidátus. (A kötetben ezt Tyeljnov tanulmánya követi. A szerk.)

A. A. Tyiskin és Ny. Ny. Szeregin (ő az Altaji Egyetem kandidátusa) az altaji és környékbeli korai türk emlékeket tekinti át. A kínai szincjani kutatások figyelemmel kísérése és egyeztetése igen fontos feladat. Irodalomjegyzékükben mongol munkákat is találunk.

A. A. Tyiskin és V. V. Gobunov, valamint J. V. Frolov (a két utóbbi kutató a Barnauli Egyetem tanára,) egy 6–7. századi szamojéd övveretgarnitúra elemzését kísérli meg, amely a Sztrasnij-jar 1. nevű lelőhelyen került elő, a barnauli Ob-melléken. Keltezése a 6. század második, illetve a 7. század második fele. A leleteket röntgenvizsgálatoknak is alávetették.

Türk Attila, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem tanára a magyarok 10. századi emlékeit tárgyalja. Utal arra, hogy a honfoglaló magyarok őseinek kapcsolatai a Dél-Urálontúlra, illetve a volga-uráli vidékre utalnak.

T. V. Csicsko (Sztjerlitamaki, azaz baskíriai egyetemi kutató) is a Magna Hungaria-kérdésköréről szól. Konkrétabban a karajakubovói kultúráról és a kusnarenkovóiról értekezik bővebben. Magyar kutatók munkáira nem utal.

Sudár Balázs, a Történettudományi Intézet kutatója a perzsa *Hudúd al-álam* jól ismert írásos forrást elemzi. Végkövetkeztetése az, hogy a mű nem a honfoglaló magyarokról szól, hanem a magyarok egy másik, kevésbé elemzett csoportjáról.²

Bár a nagyszabású konferencia a vitatott kérdésekben egyik fél számára sem hozott átütő sikert, egyáltalán nem volt hasztalan. Számomra rámutatott például arra, hogy hasznos lenne létrehozni idehaza magyar őstörténeti tudományos kutatóintézetet, valamint embertani intézetet. A meglévő akadémiai Magyar Őstörténeti Tudományos Témacsoport önmagában nem elégséges, bár nem haszontalan, hiszen magyar részről ezt a most bemutatott nemzetközi konferenciát is ez az akadémiai szervezet rendezte.

Vége (ismét!) alapítani kellene valamelyik magyar egyetemen egy komplex magyar őstörténeti tanszéket is. Négy szemeszteren át volt ilyen a budapesti Károli Gáspár Református Egyetemen, de az a Magyar Akkreditációs Bizottság határozata alapján megszűnt. Egyedül Hidán Csaba maradhatott tovább tanárként ott, akiből kiváló, a honfoglalás kori fegyverzetet vizsgáló szakember vált.

Erdélyi István

² Meglepő, hogy nem kapott meghívást a konferenciára a moszkvai vezető régészek egyike, V. Sz. Fljorov. Az ő felesége, V. J. Fljorova kitűnő monográfiát írt, amely 2001-ben jelent meg: *Obrazü i szjuzsetü mifologii Hazarii* címmel. (A hölgy leánykori neve Nahapetjan, jelenleg már örmény kolostorban él.) Egykori oroszországi kollégáim közül már csupán V. F. Gening van életben, aki a 92. életévét tapossa. – Magyarországról meghívták a Moszkvai Egyetemen végzett Fodor Istvánt, ám ő elfoglaltsága miatt nem mehetett el. Nem invitálták meg viszont Gyóni Gábor régészt, pedig a Jekatyerinburgi Egyetemen szerzett kandidátusi fokozatot. Nem kérték fel a Károli Gáspár Református Egyetem fegyverszakértő régészét, Hidán Csabát sem.